

**SPRAWOZDANIE
BURMISTRZA MIASTA I GMINY CHORZELE
Z REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU
OPIEKI NAD ZABYTKAMI**

**W LATACH
2021-2022**

CHORZELE, STYCZEŃ 2023

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, Burmistrz zobowiązany jest do sporządzania co dwa lata sprawozdań z realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami i przedstawienia go Radzie Miejskiej.

Sprawozdanie ma na celu analizę efektywności i określenie zasadności kierunków działań przyjętych w programach w kontekście zmieniających się uwarunkowań prawnych, ekonomicznych i społecznych. Pomoże ocenić realizację działań oraz przyjęte rozwiązania formalno-finansowe i w efekcie sformułować wnioski na potrzeby kolejnego programu oraz innych gminnych dokumentów strategicznych na następne lata.

Wstęp

Opracowana dokumentacja Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta i Gminy Chorzele oraz „Program opieki nad zabytkami dla Gminy Chorzele na lata 2019-2022” zostały pozytywnie zaopiniowane przez Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i przyjęte przez Radę Miejską w Chorzelach Uchwałą Nr 108/XV/19 z dnia 28 listopada 2019 roku.

Zgodnie z zapisem art. 22 ust. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. Burmistrz Miasta i Gminy Chorzele prowadzi Gminną Ewidencję Zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków z terenu gminy.

W 2018 i 2019 roku zaktualizowane zostały karty ewidencyjne zabytków nieruchomych i archeologicznych w porozumieniu z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w Ostrołęce. W trakcie aktualizacji ewidencji, sprawdzone zostały dane poszczególnych obiektów zabytkowych i zaktualizowane zdjęcia oraz opracowane nowe karty, zgodne z aktualnymi wytycznymi, wg rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniającym rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków.

Wszystkie obiekty widniejące w ewidencji zostały sprawdzone pod kątem obecnego stanu zachowania. Każdy obiekt, który przestał istnieć lub spełniać kryteria zabytku np. poprzez diametralne modyfikacje, został wykreślony z gminnej ewidencji zabytków przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków.

Obecnie w ewidencji znajduje się **79** kart obiektów nieruchomych oraz **176** stanowisk archeologicznych. Gmina corocznie na podstawie gminnej ewidencji zabytków dokonuje przeglądu stanu zachowania i wykorzystania obiektów zabytkowych. Na bieżąco prowadzona jest również niezbędna dokumentacja i dokonywane są przeglądy obiektów stanowiących własność gminy. Jako, że zabytki ruchome stanowią w całości wyposażenie kościołów – ich dokumentacja pozostaje w posiadaniu proboszczów.

Ponadto Gmina Chorzele corocznie realizuje zadania ustawowe w zakresie opieki nad zabytkami poprzez działania realizowane na podstawie uchwały Nr 342/XXXVIII/14 Rady Miejskiej w Chorzelach z dnia 31 stycznia 2014 roku w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie,

restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na obszarze Gminy Chorzele. W miarę potrzeb, gmina współpracuje również z opiekunami zabytków wpisanych do rejestru, znajdującymi się na jej terenie oraz na bieżąco wykonuje prace porządkowe przy zabytkach, których jest właścicielem.

Przez ostatnie cztery lata na działania w zakresie opieki nad zabytkami Gmina przeznaczyła 50 000 zł, a wydatkowała ponad 35 500,00 zł. W roku 2019 dotacja została przeznaczona na remont części dworu w Krzynowłodze Wielkiej oraz pielęgnację pomników przyrody w parku w Bogdanach Wielkich, w 2020r. dofinansowano remont dachu kościoła w Chorzelach, natomiast w latach 2021-2022 mimo ogłoszonego naboru wniosków na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach, nie wpłynęły żadne wnioski. Wówczas gmina przeznaczyła środki na zakup dwóch tablic edukacyjno-informacyjnych, które zostały ustawione w okolicy zabytkowego stanowiska archeologicznego „Łysa Góra”.

Realizacja celów i zadań wynikających z Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Chorzele na lata 2021-2022

Program ochrony zabytków określa kierunki działań w zakresie opieki nad zabytkami: wskazuje konieczne do wykonania zadania i sugeruje sposoby ich realizacji poprzez określenie podstawowych działań organizacyjnych, finansowych, promocyjnych i ochronnych.

Ustalone w programie priorytety, cele szczegółowe i wynikające z nich działania wyznaczały politykę gminy w zakresie ochrony zabytków na lata 2019-2022.

Gminny Program Opieki Nad Zabytkami dla gminy Chorzele jest realizowany dla poniższych celów:

- 1) Priorytet 1 – prowadzenie polityki gminnej mającej na celu zachowanie istniejących walorów zabytkowych;
- 2) Priorytet 2 – odpowiednie wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego w celu przybliżenia tych walorów zarówno mieszkańcom gminy, jak i odwiedzającym teren gminy turystom.

Dla realizacji wyznaczonych priorytetów zostały określone cele szczegółowe wraz z proponowanymi działaniami w formie harmonogramu.

Priorytety	Cele szczegółowe	Działania	Termin realizacji	Ocena poziomu realizacji zadań	Wartość zrealizowanych zadań
PRIORYTET 1 – prowadzenie polityki gminnej mającej na celu zachowanie istniejących walorów zabytkowych	Cel szczegółowy 1.1 Organizacja zasad wsparcia dla rewaloryzacji obiektów zabytkowych	Przygotowanie uchwały Rady Gminy w celu zabezpieczenia środków budżetowych na działania związane z obiektami zabytkowymi, ogłoszenie i rozstrzygnięcie konkursów ofert na działania w zakresie opieki nad zabytkami.	Corocznie	Uchwałę co roku przyjmuje Rada Miejska.	W latach 2019-2022 kwota 50.000 zł 2019 – 20.000 zł 2020 – 10.000 zł 2021 – 10.000 zł (brak wniosków) 2022 – 10.000 zł (brak wniosków)

		Przeznaczenie środków finansowych z budżetu Gminy na najcenniejsze obiekty zabytkowe	Corocznie	Zadanie zrealizowane – w 2019 r. środki przeznaczone na prace konserwatorskie i restauratorskie w dworku w Krzynowłodze Wielkiej, natomiast w 2020 r. na remont dachu kościoła parafialnego w Chorzelach. W roku 2021 i 2022 nie wpłynęły żadne wnioski na dofinansowanie prac przy zabytkach.	Dwór Krzynowłoga Wielka – dofinansowanie 20 000 zł. Wartość całkowita zadania: 50 469, 89 zł Kościół parafialny w Chorzelach – dofinansowanie 10 000 zł. Wartość całkowita zadania: 233 212,54 zł
		Identyfikacja najpilniejszych potrzeb przy obiektach w najgorszym stanie technicznym	Do 30 czerwca 2020 r.	Zadanie zrealizowane	
		Współpraca z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków przy identyfikacji celów i zadań na lata 2019 - 2022	Sukcesywnie	Zadanie realizowane na bieżąco	
	Cel szczegółowy 1.2 Bezpośrednie wsparcie dla rewaloryzacji obiektów zabytkowych z budżetu Gminy	Nawiązanie współpracy z prywatnymi właścicielami obiektów zabytkowych w celu jak najszerzego ich wykorzystania w promocji Gminy	Sukcesywnie	Zadanie realizowane na bieżąco	
		Rewaloryzacja zabytkowych założeń parkowych z terenu Gminy przy wykorzystaniu środków własnych i zewnętrznych	Do 31 grudnia 2021 r.	Zadanie realizowane na bieżąco przez właścicieli zabytkowych parków i przy współpracy z gminą.	
		Poprawa stanu estetyki otoczenia zabytkowych kościołów z terenu Gminy	Do 31 grudnia 2021 r.	Zadanie realizowane na bieżąco, wykonywane przez opiekunów/osoby reprezentujące i posiadające akt własności danego obiektu oraz przynależnego do niego obszaru lub przez Gminę w przypadku terenu, którego właścicielem jest Gmina.	
	Cel szczegółowy 1.3 Monitorowanie stanu zachowania zabytków oraz działania na rzecz jego poprawy	Aktualizacja danych Gminnej Ewidencji Zabytków	W miarę potrzeb	Zadanie realizowane na bieżąco	
		Sporządzenie następnej edycji „Programu opieki nad zabytkami”	2022 r./ 2023r.	Listopad/grudzień 2022 – rozeznanie cenowe; Styczeń/luty 2023 – zlecenie wykonawcy	Koszt aktualizacji dokumentacji Gminnej Ewidencji

				aktualizacji „Programu opieki nad zabytkami dla Gminy Chorzele na lata 2023-2026”; Styczeń/luty 2023 – podpisanie umowy na aktualizację programu opieki nad zabytkami.	Zabytków oraz „Programu Opieki nad zabytkami dla Gminy Chorzele na lata 2023-2026” wynosi ok. 5 000,00 zł brutto
		Sporządzenie sprawozdania z realizacji „Programu opieki nad zabytkami”	Wg stanu na koniec roku 2022 r.	Sprawozdanie z lat 2021-2022 przekazane Radzie Miejskiej w styczniu 2023 r.	
	Cel szczegółowy 1.4 Dbałość o ład przestrzenny i krajobraz kulturowy w Gminie	Ścisłe powiązanie działań przy obiektach zabytkowych z dokumentami planistycznymi Gminy	Sukcesywnie	Zadanie realizowane na bieżąco	
		Bieżąca pielęgnacja cmentarzy, miejsc kultu i miejsc pamięci, ze szczególnym uwzględnieniem historycznych cmentarzy ewangelickich	Sukcesywnie	Zadanie realizowane na bieżąco	
		Rozszerzanie zasobu dziedzictwa kulturowego Gminy, m.in. poprzez regularną aktualizację Gminnej Ewidencji Zabytków, inwentaryzację obiektów małej architektury, cmentarzy itp.	Sukcesywnie	Zadanie realizowane na bieżąco	
	Cel szczegółowy 1.5 Określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych	Przekazywanie właścicielom i dysponentom obiektów zabytkowych informacji o możliwościach pozyskiwania dodatkowego wsparcia finansowego (zwłaszcza z funduszy europejskich)	Sukcesywnie	Zadanie realizowane na bieżąco	
		Podjęcie działań w celu znalezienia użytkowników dla zdegradowanych obiektów zabytkowych	Sukcesywnie	Obecnie w posiadaniu gminy nie znajdują się żadne zdegradowane obiekty zabytkowe. Obiekty zabytkowe, będące własnością gminy, są na bieżąco porządkowane (mogły żołnierskie, stanowisko archeologiczne).	

PRIORYTET 2 – odpowiednie wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego w celu przybliżenia tych walorów zarówno mieszkańcom gminy, jak i odwiedzających teren gminy turystom	Cel szczegółowy 2.1 Rozwój produktów turystycznych opartych na walorach dziedzictwa kulturowego	Organizacja na terenie Gminy kącika muzealnego	Do końca 2021 r.	Zadanie realizowane przy okazji różnych uroczystości gminnych, ale również w szkołach, OUK i Bibliotece.	
		Organizacja imprez lokalnego zasięgu, przybliżających mieszkańcom Gminy i regionu wartości historyczne Gminy	Corocznie	Zadanie realizowane na bieżąco – w 2020 i 2021 r. bardzo utrudnione z powodu pandemii covid-19. W roku 2022 r. zadanie realizowane jak przed pandemią.	
	Cel szczegółowy 2.2 Wykorzystanie Internetu i multimediów w celu nowoczesnej promocji walorów zabytkowych	Stworzenie osobnej witryny internetowej poświęconej tematyce zabytkowej i kulturalnej, ewentualnie dbanie o aktualizację strony Gminy	Do końca 2021 r.	Zadanie realizowane na bieżąco – uaktualnianie zakładki „kultura” i „aktualności” na stronie urzędu o informacje związane z zabytkami gminy, publikowanie treści o ochronie dziedzictwa i działań gminy związanych z tą ochroną.	
		Stworzenie systemu informacji przestrzennej z warstwą informacyjną na temat obiektów zabytkowych wchodzących w skład Gminnej Ewidencji Zabytków oraz udostępnienie go na forum publicznym	Do końca 2021 r.	Aktualny system informacji przestrzennej dla Gminy Chorzele zawiera warstwę z NID dotyczącą najważniejszych zabytków wpisanych do rejestru zabytków.	
		Nawiązywanie współpracy w zakresie dobrych praktyk w ramach partnerstwa krajowego i zagranicznego		W miarę możliwości	
	Cel szczegółowy 2.3 Promocja na forum krajowym i zagranicznym	Udziały w konkursach na najlepiej zadbane zabytki, najciekawszy produkt turystyczny itp.	Sukcesywnie	Wpływające informacje o konkursach są przekierowywane do właścicieli/zarządców obiektów zabytkowych.	
		Współpraca z mediami, zarówno tradycyjnymi, jak i internetowymi	Sukcesywnie	Zadanie realizowane na bieżąco	
	Cel szczegółowy 2.4 Edukacja społeczeństwa w zakresie	Wspieranie działalności organizacji pozarządowych związanych z	Sukcesywnie	Zadanie realizowane na bieżąco	Wsparcie organizacji pozarządowych z terenu gminy wyniosło:

	zachowania dziedzictwa kulturowego	historią i kulturą, placówek muzealnych, galerii, bibliotek oraz innych instytucji kultury			- 7 000,00 zł w 2021 r. - 3 000,00 zł w 2022 r.
		Organizacja spotkań, mających na celu upowszechnienie wiedzy na temat lokalnego dziedzictwa kulturowego	Sukcesywnie	Zadanie realizowane na bieżąco przez Gminny Ośrodek Upowszechniania Kultury, Miejską Bibliotekę w Chorzelach, szkoły z terenu gminy oraz niektóre organizacje pozarządowe.	
		Obejmowanie przez Władze patronatem honorowym działań społecznych, których dochód przeznaczony jest na potrzeby ochrony dziedzictwa kulturowego (zbiórki, akcje społeczne, loterie i inne)	Sukcesywnie	Zadanie realizowane na bieżąco	

Wyznaczone zadania opieki nad zabytkami Gmina Chorzele realizuje na bieżąco. Działania te są wspierane przez gminne jednostki organizacyjne (OUK w Chorzelach, Bibliotekę Miejsko-Gminną, ZGKiM, szkoły i przedszkola oraz Urząd Gminy w ramach zadań własnych).

Priorytet 1. Prowadzenie polityki gminnej mającej na celu zachowanie istniejących walorów zabytkowych

Organizacja zasad i bezpośrednie wsparcie dla rewaloryzacji obiektów

Gmina corocznie od 2014 roku przygotowuje uchwałę Rady Miejskiej w celu zabezpieczenia środków budżetowych na działania związane z obiektami zabytkowymi. W latach poprzednich (2014-2017) udzielono dotacji w wysokości 60.000,00 zł na prace konserwatorskie i remontowe w kościele pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Duczynie (nr A-473). Podjęto wtedy następujące działania: konserwację więźby dachowej kościoła (2014/2015r.), obróbki blacharskie frontu budynku i izolację termiczną stopu dachu (2016r.) oraz konserwację ołtarza głównego wraz z wykonaniem prac poślótniczych (2017r.).

W kolejnym roku Rada Miejska Uchwałą Nr 361/LII/18 z dn. 26 kwietnia 2018 r. udzieliła dotacji w wysokości 20.000,00 zł na prace konserwatorskie Parafii Rzymskokatolickiej pw. św. Mikołaja w Chorzelach, z przeznaczeniem na wykonanie remontu elewacji wieży kościoła pw. Trójcy

Świętej w Chorzelach.

Ponadto w latach poprzednich w ramach udzielonych dotacji przez Wojewodę, Gmina Chorzele:

- wykonała remont ogrodzenia oraz płyt nagrobnych na cmentarzu z okresu I wojny światowej w Rycicach,
- wykonała płyty nagrobne, obramowania mogiły zbiorowej z granitu na cmentarzu parafialnym w Krzynowłodze Wielkiej,
- wykonała remont na mogiłach żołnierzy niemieckich z okresu I wojny światowej zlokalizowanych na cmentarzu ewangelickim w Mącicach, polegający na oczyszczeniu tablic nagrobnych oraz kamiennych konstrukcji wokół mogił, a także utwardzeniu betonem od wewnątrz obudowy trzech mogił zbiorowych i wyłożeniu ich fragmentami kamienia,
- wykonała demontaż nagrobka, fundamenty i nowy nagrobek z kamienia na mogile zbiorowej trzech polskich żołnierzy poległych w 1919r. zlokalizowanej na cmentarzu parafialnym w Zarębach.
- uporządkowała kwatery wojenne wraz z oczyszczeniem i odnowieniem płyt nagrobnych na cmentarzu wojskowym w Opaleńcu (cmentarz położony po lewej stronie drogi w kierunku Wielbarka).

Zgodnie z propozycją Wojewody o komasowaniu grobów wojennych na cmentarzach wojennych w 2016r., dokonano ekshumacji szczątków żołnierzy niemieckich z II wojny światowej znajdujących się w obrębie Przysowy. Wszystkie kwatery, groby i cmentarze wojenne są w miarę potrzeb porządkowane przez Zakład Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej w Chorzelach.

Rada Miejska w 2019 roku w udzieliła dotacji w wysokości 20.000,00 zł na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, Janowi Dulakowi i Annie Gumkowskiej właścicielom zabytkowego dworu w Krzynowłodze Wielkiej z przeznaczeniem na wykonanie robót polegających na odtworzeniu posadzek piętra budynku i odbudowanej części wysokiej wraz z wieżą.

Do rejestru zabytków krzynowłoski dworek został wpisany w 1987 roku, ze względu na swoje wartości kulturowe oraz czas powstania. Obecnie, wraz z otaczającym go XIX-wiecznym parkiem (również wpisany do rejestru zabytków) tworzą założenie dworsko-parkowe i stanowią jeden z najciekawszych i najlepiej zachowanych zabytkowych obiektów na terenie Gminy Chorzele, co niewątpliwie jest zasługą obecnych właścicieli, którzy dołożyli wszelkich starań, aby doprowadzić go do stanu dawnej świetności. Nie było to łatwym zadaniem, gdyż przez wiele lat dworek pozostawał zapomniany, a stan zachowania budynku oraz otaczającego go parku był coraz gorszy. W ręce Pani Gumkowskiej i Pana Dulaka zniszczony dwór trafił w 2016 roku i praktycznie od razu ruszyły tam prace zabezpieczające i budowlane, zalecane przez Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. W roku 2018 rozpoczęła się pełna rozbudowa dworu i jego rewitalizacja. Na chwilę obecną wszystkie prace zostały już zrealizowane. Prócz dworu rewitalizacji poddano również otaczający go

park – wykonano drogi dojazdowe, uprzątnięto zalegające śmieci oraz wycięto samosiewy drzew i krzewów.

W tym samym roku gmina udzieliła również dofinansowania na pielęgnację pięciu pomników przyrody w zabytkowym parku w Bogdanach Wielkich. Park krajobrazowy o powierzchni 4,17 ha został założony w 2 poł. XIX wieku i stanowi otoczenie znajdującego się tam zabytkowego dworu. Podobnie jak dwór w 1984r., park również został wpisany do rejestru zabytków pod nr 165, jako przykład XIX-wiecznego założenia parkowego na Mazowszu. Nie zachowały się źródła archiwalne dotyczące dawnej kompozycji parku, ani przeobrażeń układu przestrzennego, jednak według ekspertyzy prowadzonej na potrzeby ujęcia go w rejestrze zabytków, dokonano analizy opartej na elementach przyrodniczych. Wykonana w 1981r. analiza wykazała, iż początki kompozycji przestrzennej pochodzą z II poł. XVIII w. Wiek lip tworzących zadrzewienia rządowe określono wówczas na 200-250 lat, z tego samego okresu pochodziły jesiony rosnące na północny-wschód od dworu. Z końca XIX w. pochodzą grupowe i pojedyncze zadrzewienia m.in.: lipy, kasztanowce, jesiony, brzozy, wiązy, klony, buki. Po raz trzeci park modernizowano na pocz. XX w., zostały wówczas posadzone rządowo świerki, jesiony i brzozy. W tym samym czasie założono również prawdopodobnie stawy (północna część parku) oraz zasadzono lub odnowiono sad znajdujący się we wschodniej części obiektu (obecnie pastwisko). Kilka drzew posadzono w okresie powojennym m.in. topole. Obecnie o pielęgnację zadrzewienia dba właściciel – Jan Maria Kłoczowski.

W 2020 roku dofinansowanie w wysokości 10.000,00 zł otrzymała Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Mikołaja w Chorzelach, reprezentowana przez Proboszcza parafii Ks. Stanisława Dziekiewicza. Dotacja została przeznaczona na wykonanie robót polegających na częściowej renowacji poszycia dachowego XIX-wiecznego murowanego kościoła parafialnego pw. św. Trójcy w Chorzelach (wpisanego do rejestru zabytków pod nr A-472).

Prace objęły:

- rozbiórkę zardzewiałej blachy dachowej, wraz z odeskowaniem (od absydy do ok.2/3 powierzchni dachu, z sygnaturką – łącznie ok. 370 m kw. powierzchni);
- oczyszczenie zdrowych elementów więźby i impregnację wszystkich elementów więźby;
- wykonanie nowego odeskowania więźby;
- pokrycie dachu blachą miedzianą wraz z pokryciem sygnaturki (łącznie z wieżyczką, która nie była pokryta blachą);
- wykonanie obróbek blacharskich pod rynnami i okapów.

Po raz ostatni tak duży remont świątyni przechodziła w 1930 roku, kiedy uległa spaleni. Ostatni remont samej elewacji kościoła został przeprowadzony w 1995 roku. Dach był poddany prowizorycznemu remontowi w latach 50. XX wieku, jednak w archiwach parafialnych nie zachowała się stosowna dokumentacja i poza wzmiankami nie ma informacji o rozmiarach dokonanego remontu.

Dwa lata temu parafia rozpoczęła gruntowną modernizację całego zewnątrz kościoła. Wymieniono okna drewniane i wykonano obróbki dekarские wokół dachu. Udało się także wyremontować elewację wieży kościelnej, na które wsparcie finansowe przekazała również gmina. Priorytetowym celem dofinansowanego w 2020r. zadania był remont dachu górnego, bez którego niemożliwa była realizacja dalszych prac. Zniszczenia obejmowały wówczas zarówno samo poszycie jak i więźbę dachową. Sosnowe belki były osłabione, w niektórych miejscach m.in. w styku dachu z murami całkowicie spróchniały, co z kolei powodowało przenikanie wody do środka, zaciekanie ścian i powstawanie grzyba wewnątrz budowli.

Gmina na bieżąco monitoruje stan zachowania obiektów zabytkowych. Badanie i dokumentowanie zabytków jest podstawowym warunkiem ich trwałego zachowania, a tym samym skutecznej ochrony. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, naukowe badanie i dokumentowanie zabytków zalicza do obowiązków właściciela lub posiadacza zabytku (art. 5 ww. ustawy). Większość zabytków na terenie gminy znajduje się we władaniu osób prywatnych, które na ile mogą, na tyle starają się sprostać wymogom konserwatorskim.

Realizacja zadań zawartych w Programie Opieki nad Zabytkami dla Gminy Chorzele w latach 2021-2022

Zarządzeniem nr 127/2021 z dnia 23 sierpnia 2021r., Burmistrz Miasta i Gminy Chorzele ogłosił coroczny nabór wniosków na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na obszarze Gminy Chorzele. Kwota przeznaczona na dotacje w 2021r. wynosiła 10 000 zł. Nie wpłynęły żadne wnioski.

W roku 2022 nabór wniosków ogłoszono dwukrotnie, 27 lipca i ponowiono go 7 września, dotacja wynosiła 10 000 zł, jednakże tak samo jak w roku poprzednim do urzędu nie wpłynęły żadne wnioski o dotację ww. robót przy zabytkach.

W ubiegłym roku z gminnej ewidencji zabytków, zawierającej 80 kart obiektów nieruchomości, zarządzeniem nr 97/2022 Burmistrza Miasta i Gminy Chorzele z dnia 17 maja 2022r. został wykreślony zabytkowy dom drewniany znajdujący się pod adresem Krukowo 72 (karta ewidencyjna GEZ nr 79/2019). Decyzja o wykreśleniu domu z GEZ i wyłączeniu jego karty ewidencyjnej, została podjęta na podstawie pozytywnej opinii Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, po tym jak do Urzędu Miasta i Gminy w Chorzelach wpłynęło pismo od właściciela, iż więźba dachowa i pokrycie dachowe domu zostało uszkodzone przez wichurę i wyrócone drzewo.

W wyniku silnego wiatru połamane zostały również drzewa na terenie zabytkowego stanowiska archeologicznego „Łysa Góra”, znajdującego się w obrębie miejscowości Przątalina. Gmina wystosowała wówczas pismo do MWKZ o dokonanie oględzin i wydanie zaleceń w sprawie usunięcia 5 złomów i wywrotów drzew. Otrzymane zalecenia co do sposobu usuwania złomów i wywrotów z terenu zabytku archeologicznego, zostały przekazane do ZGKiM w Chorzelach – prace związane

z uprzątnięciem drzew odbyły się bez naruszenia materii stanowiska i zostały zakończone w listopadzie 2022r.

„Łysa Góra” jest najcenniejszym zabytkiem archeologicznym na terenie Gminy Chorzele, który po wielu badaniach i wykopaliskach został wpisany do Rejestru Zabytków (nr rejestru 317, wpis z 1992r.), co oznacza, że stanowisko podlega ścisłej ochronie prawnej. Przed wpisem do rejestru stanowisko było nagminnie niszczone przez wieloletnie uprawy, wybieranie piasku, wywożenie śmieci i różnego typu działalność ludzką.

Stanowisko archeologiczne „Łysa Góra” – widok z góry; fot. Miłosz Milewski

W celu zwiększenia atrakcyjności turystycznej stanowiska, wzmocnienia jego ochrony przed jakimikolwiek próbami dewastacji oraz podniesienia świadomości mieszkańców o miejscowym dziedzictwie, gmina złożyła wniosek do Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o wydanie pozwolenia na ustawienie 2 tablic edukacyjno-informacyjnych dotyczących ww. stanowiska, który otrzymał pozytywną odpowiedź.

W porozumieniu z Dyrektorem Delegatury w Ostrołęce został opracowany materiał edukacyjno-informacyjny dotyczący badań i odkryć jakich dotychczas dokonano na stanowisku archeologicznym, zostały wyznaczone miejsca montażu tablic i zlecono ich wykonanie. Tablice zostały zamontowane na wyznaczonych wcześniej miejscach przez pracowników ZGKiM w Chorzelach - jedna przy drodze prowadzącej na stanowisko, druga na terenie stanowiska. Tablice posłużą nie tylko jako drogowskaz odwiedzającym miejsce turystom, ale przede wszystkim naszym mieszkańcom, przypominając o wyjątkowości tego miejsca i wartości lokalnego dziedzictwa.

Gmina podjęła także współpracę z geodetą dot. wyznaczenia drogi prowadzącej na stanowisko archeologiczne. Planowane są prace mające na celu poprawę jej stanu, aby ułatwić mieszkańcom dotarcie na stanowisko¹. Gmina będzie także aplikować o środki zewnętrzne na zabezpieczenie

¹ Treść tablicy – załącznik nr 1.

zabytkowego stanowiska - zespołu osadniczo-grzebalnego „Łysa Góra” – i budowę ścieżki dydaktycznej na jego terenie.

Tablice edukacyjno-informacyjne ustawione w okolicy stanowiska archeologicznego „Łysa Góra”

Do końca 2022 roku gmina opierała swoje działania związane z ochroną zabytków na wytycznych „Programu opieki nad zabytkami dla Gminy Chorzele na lata 2019-2022 r.”, który został pozytywnie zaopiniowany przez MWKZ. W związku z koniecznością aktualizacji programu opieki nad zabytkami na kolejne lata, w listopadzie 2022r. przeprowadzono rozeznanie cenowe, natomiast w grudniu ustalono, że najkorzystniejszą ofertę umowy na opracowanie aktualizacji GEZ oraz „Programu opieki nad zabytkami dla Gminy Chorzele na lata 2023-2026” przedłożyła firma EKO-GEO GLOB Agnieszka Skrabut, ul. Klonowa 30, 43-250 Pawłowice.

Koszt opracowania programu opieki nad zabytkami oraz aktualizacji gminnej ewidencji zabytków wynosi ok. 5 000,00 zł. Zlecenie opracowania nastąpi w styczniu-lutym 2023r. Program stanowi dokument uzupełniający w stosunku do innych dokumentów planistycznych i aktów prawa miejscowego.

Priorytet 2. Odpowiednie wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego w celu przybliżenia tych walorów zarówno mieszkańcom gminy, jak i odwiedzającym teren gminy turystom

Promocja i edukacja

Działania promocyjne gminy wykorzystują potencjał lokalnych walorów turystycznych, przyrodniczych i gospodarczych. Głównym celem strategicznym promocji gminy jest zapewnienie jej harmonijnego i długofalowego rozwoju.

Urząd prowadzi i na bieżąco aktualizuje profil na Facebooku oraz stronę internetową, gdzie pojawiają się wpisy poświęcone m.in. tematyce kulturalnej oraz zabytkom. Zgodnie z zaleceniami Programu opieki nad zabytkami, dot. wykorzystania Internetu i multimediiów w celu nowoczesnej promocji walorów zabytkowych gminy, w 2021r. gruntownie zaktualizowana została zawartość zakładki „kultura” na stronie internetowej urzędu. Obecnie, w zakładce udostępniane są treści dotyczące zabytków z terenu Miasta i Gminy Chorzele, informacje niezbędne dla właścicieli zabytków m.in. uznanie obiektu za zabytek lub jego wykreślenie z gminnej ewidencji zabytków, zadania wynikające z opieki nad zabytkiem oraz ochrony dziedzictwa. Informacje o bieżących działaniach gminy związanych z zabytkami i opieką nad nimi publikowane są w zakładce „aktualności”.

Dodatkowo wydawane jest Pismo Mieszkańców Miasta i Gminy Chorzele „Chorzele Nasza Gmina” – miesięcznik, w którym zamieszczane są najważniejsze informacje o wydarzeniach i działaniach podejmowanych przez gminę, w tym artykuły dotyczące lokalnego dziedzictwa i obiektów zabytkowych. Chociażby w ostatnich latach pojawiły się artykuły dot. m.in. dotacji udzielonych na zabytki (dwór w Krzynowłodze Wielkiej, kościół w Chorzelach, park w Bogdanach Wielkich), historii tych miejsc, czy odkryć na stanowisku archeologicznym „Łysa Góra” z wczesnej epoki żelaza.

W zakresie promowania walorów krajobrazu kulturowego, historii regionu, turystyki oraz rozwoju gospodarczego, Gmina Chorzele współpracuje z mediami oraz wydawnictwami. W październiku 2020r. podpisano umowę z wydawnictwem PiK dotyczącą współpracy przy nieodpłatnym dla gminy wykonaniu broszury promocyjnej. Broszura zawierająca m.in.: plan przedstawiający topografię miasta i gminy, wraz z opisem i oznaczeniem najważniejszych i najatrakcyjniejszych turystycznie miejsc, szlaków pieszych, rowerowych, kajakowych, tras dydaktycznych oraz obiektów zabytkowych, została wydana w 2021r.. Nakład jaki nieodpłatnie otrzymała gmina w ramach współpracy, to 1000 egzemplarzy. Przewodnik turystyczny był rozpowszechniany wśród mieszkańców przy okazji gminnych imprez i uroczystości, dla turystów i odwiedzających natomiast, jest dostępny w Urzędzie Miasta i Gminy w Chorzelach. Tworzenie i wydawanie broszur dotyczących historii, zabytków czy turystyki gminy jest dosyć istotne, ponieważ zainteresowanie tym tematem wśród mieszkańców oraz odwiedzających naszą gminę stale rośnie, o czym świadczą chociażby liczne zapytania odnośnie zabytków i interesujących turystycznie miejsc. Zapytania dotyczą nie tylko ogólnych informacji odnośnie tego co warto zwiedzić, ale również konkretnych zabytków m.in. kirkutu żydowskiego w Chorzelach, dawnego cmentarza przy ul. Ruda w Chorzelach, czy żeliwnego słupa pogranicznego znajdującego się w Krzynowłodze Wielkiej.

Publikacje dotyczące naszego regionu nie tylko przyczyniają się do jego promowania, ale również edukacji w zakresie historii i dziedzictwa kulturowego gminy. W ramach promocji dziedzictwa dla najmłodszych, Wydział Oświaty i Promocji Urzędu Miasta i Gminy w Chorzelach opracował bezpłatną kolorowaną pt. „Aktywnie w Gminie Chorzele – zabytki, ciekawostki, turystyka”. Książeczka ma na celu zapoznanie dzieciaków z najcenniejszymi zabytkami z terenu gminy, miejscami

ciekawymi turystycznie oraz zachęcić do poznawania okolicy, ze względu na jej wyjątkową historię i ponadprzeciętne walory fauny i flory.

Szeroko zakrojona edukacja w kontekście poznawania historii i dziedzictwa realizowana jest przede wszystkim przez szkoły, przedszkola, Ośrodek Upowszechniania Kultury, Miejsko-Gminną Bibliotekę Publiczną oraz niektóre organizacje pozarządowe działające na terenie gminy. Podejmowane działania wychowawczo-edukacyjne odbywają się w formie zajęć, konkursów, wycieczek, spotkań autorskich, wykładów, czy też uroczystych obchodów ważnych świąt. Kształtują postawę patriotyczną i obywatelską, przybliżają wiedzę z zakresu historii i kultury naszego regionu, a jednocześnie angażują w świadomą ochronę tego dziedzictwa. Wiele z powyższych przedsięwzięć jest organizowanych lub aktywnie wspieranych przez gminę oraz patronat Burmistrza Miasta i Gminy Chorzele – wśród nich, można wymienić chociażby konkursy czy wyjazdy edukacyjne. Część działań w związku z ograniczeniami wynikającymi z pandemii koronawirusa w latach 2020-2021 była bardzo ograniczona, jednak od 2022r. działania te zostały wznowione.

Gmina co roku organizuje również imprezy o lokalnym zasięgu, przybliżające m.in. wartości historyczne i kulturowe regionu, np. Piknik rodzinny na Rynku Miejskim – Urodziny Królowej Bony, obchody świąt patriotycznych – 3 Maja, 11 listopada, Miejsko-Gminne Dożynki, czy też Dni Chorzel.

Od 2021r. współpracując z Janem Kłoczowskim – właścicielem zabytkowego dworu w Bogdanach Wielkich, Urząd Miasta i Gminy w Chorzelach wspiera organizację letniego festiwalu „Chopin en Vacances – we dworach i krajobrazach Polski”. Festiwal „Chopin en Vacances”, organizowany jest pod patronatem Związku Szlachty Polskiej, Fundacji Ochrony Dziedzictwa, Kulturowania Tradycji, Wspierania Kultury i Rozwoju Lokalnego "Ziemia Dobrzyńska". W ciągu ostatnich dwóch lat koncerty młodych wirtuozów fortepianu wśród otoczenia przyrody dworskiego parku, przyciągnęły do Bogdan wielu mieszkańców gminy oraz gości z zewnątrz, stając się nieodłącznym punktem w kalendarzu wakacyjnych wydarzeń kulturalnych. W ostatnich latach w Bogdanach wystąpili: Kamila Sacharzewska, Jan Nicewicz, Eryk Koszela i Piotr Pawlak. Właściciel dworku cyklicznie udostępnia go również na potrzeby zajęć dla uczniów szkół podstawowych, podczas których młodzież ma okazję zwiedzić obiekt oraz poznać jego historię.

Również na terenie zespołu dworsko-parkowego w Krzynowłodze Wielkiej, odbywały się wydarzenia aktywnie wspierane m.in. przez patronat Burmistrza oraz Urząd Miasta i Gminy w Chorzelach, które pozwalały obcować z nauką, historią i sztuką. W 2021 roku w dworku zorganizowano „Piknik we dworze z historią w tle”, który łączył w sobie zwiedzanie dworu i porównywanie postępów w remoncie na przestrzeni dwóch lat z atrakcjami artystycznymi. Odbył się wówczas koncert muzyki klasycznej, na którym wystąpiła młoda laureatka kilku międzynarodowych konkursów śpiewu operowego, pochodząca z Wilna Ewa Rawłusiewicz oraz prof. wiolonczeli Paweł Rok. Podczas pikniku miała również miejsce prezentacja książek o ziemiaństwie – „Ziemiaństwo na terenie północno-wschodniego Mazowsza” Marii Magdaleny Trzaskowskiej i książki „Pani na

Bogdanach” Jana Marii Kłoczowskiego, której wydanie wspomógł finansowo m.in. UMiG w Chorzelach i właściciele dworu w Krzynowłodze Wielkiej.

Kolejnym wydarzeniem było spotkanie środowiska medycznego, pod patronatem Burmistrz Miasta i Gminy Chorzele oraz Dyrekcji Wojewódzkiego Szpitala w Ciechanowie, pt. „Neonatologia przy kartoflu”, podczas którego odbyły się wykłady i wystąpienia zaproszonych prelegentów, dyskusje dot. medycyny, program artystyczny i oprowadzanie po dworku wraz z integracją przy ognisku. Spotkanie otworzył wykład prof. dr hab. n. med. Marii Kornackiej, w późniejszej dyskusji udział brali m.in. prof. dr hab. n. med. Ewa Helwich, dr n. med. Maria Wilińska oraz przedstawiciele środowiska lekarzy neonatologów. Podczas części integracyjnej, zaproszeni prelegenci przedstawili słuchaczom historię ziemniaka, odbyła się promocja wspomnianych już wcześniej książek oraz koncert prof. Pawła Roka.

Poprzez włączenie się w życie lokalnej społeczności, właściciele pragną ożywić dwór i zaciekawić nim miejscowych, w tym celu powołali do działania Fundację „Dwór Krzynowłoga”, której priorytetem jest propagowanie elementów kultury i bogatej historii tego miejsca. Dzięki ich działaniom budynek i park stały się jednym z najatrakcyjniejszych punktów do obejrzenia na turystycznej mapie naszej gminy.

Przy okazji imprez organizowane są także konkursy cieszące się dużym zainteresowaniem np. fotograficzny „Gmina Chorzele w obiektywie” organizowany już od kilku lat, z okazji święta miasta, przez Burmistrza Miasta i Gminy Chorzele. Zadaniem uczestników jest wykonanie minimum trzech fotografii ukazujących piękno przyrody, ciekawe miejsca, zabytki oraz tereny atrakcyjne turystycznie leżące w obrębie gminy. Konkurs ma na celu nie tylko zaprezentowanie umiejętności uczestników, rozwój kreatywności i wyobraźni, ale również bliższe poznanie okolicy, historycznych miejsc i dziedzictwa kulturowego. Fotografie są obecnie wykorzystywane do promocji gminy, można je obejrzeć na stronie internetowej (www.chorzele.pl) oraz Facebooku UMiG w Chorzelach.

Wsparcie działalności organizacji pozarządowych, związanych z historią i kulturą

Od wielu lat Gmina Chorzele aktywnie wspiera również organizacje pozarządowe, organizacje pożytku publicznego, kluby i stowarzyszenia, które realizują działania na rzecz naszych mieszkańców. Jedną z form takiego wsparcia są ogłaszane corocznie przez burmistrz Miasta i Gminy Chorzele Beatę Szczepankowską konkursy ofert, w wyniku których dofinansowywane są projekty przygotowywane przez lokalne organizacje, a środki pochodzące z budżetu Gminy przyczyniają się do realizacji wielu ciekawych projektów, sportowych, edukacyjnych, czy historycznych.

W 2021 roku ogłoszono konkurs ofert na wsparcie zadań publicznych realizowanych przez organizacje pozarządowe oraz podmioty, o których mowa w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Dotację w wysokości 7 000 zł otrzymało Stowarzyszenie Dwór i Park w Bogdanach Wielkich, na realizację zadania z zakresu kultury, sztuki,

ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego - Wydanie książki o Kazimierze Kłoczowskiej z Bogdan Wielkich (1859-1920) pt. „Pani na Bogdanach”.

Zadanie polegało na wydaniu książki pt. „Pani na Bogdanach” autorstwa Jana Marii Kłoczowskiego – obecnego właściciela dworu w Bogdanach Wielkich. Książka poświęcona jest postaci Kazimiery Kłoczowskiej – dziedziczki majątku Bogdany Wielkie (1859 – 1920), twórczyni podstaw szkolnictwa podstawowego w czasach zaborów na terenie ówczesnej gminy Krzynowłoga Wielka i Duczumin. Kazimiera Kłoczowska była niezwykle uzdolniona artystycznie: rysowała, malowała akwarele, grała na fortepianie, pisała wiersze. Była również poliglotką – znała język francuski, niemiecki i angielski. Jej dwór w Bogdanach Wielkich pełnił funkcję ośrodka życia kulturalnego. Wydana książka służy nie tylko promocji Gminy Chorzele i całego regionu, ale również wpływa na poszerzenie wiedzy historycznej wśród odbiorców.

W roku 2022 na zadanie publiczne z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa narodowego gmina przeznaczyła dotację w wysokości 3 000 zł. Dotację otrzymało Stowarzyszenie „Duczumin - Razem możemy więcej” na realizację zadania „Letnie kino pod chmurką w Duczuminie”. W ramach zadania stowarzyszenie zakupiło komplet krzeseł rozkładanych, dwa stoliki i zorganizowano cztery pokazy filmowe, które odbyły się 26 czerwca, 8 i 22 lipca oraz 12 sierpnia 2022 r. W ramach kina letniego wyświetlono cztery filmy, w tym dwa animowane dla najmłodszych widzów. Wybór repertuaru poprzedzony był konsultacjami internetowymi z zainteresowanymi odbiorcami. Projekt letniego kina przyczynił się do rozwoju aktywności społecznej oraz umożliwił szerszą integrację mieszkańców.

Podsumowanie

Podsumowując należy stwierdzić, że priorytety określone w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami dla Gminy Chorzele na lata 2019-2022 były realizowane wszechstronnie poprzez różnorodne i komplementarne zadania, które prowadziły do osiągnięcia założonych celów. Zadania te obejmowały zarówno działania bezpośrednio wpływające na poprawę stanu zachowania gminnych zabytków, jak i projekty upowszechniające i promujące lokalne dziedzictwo kulturowe oraz zwiększające świadomość społeczną w zakresie potrzeby jego zachowania. Aby osiągnąć wymierne i trwałe efekty, podobne działania powinny być kontynuowane w kolejnych latach przyczyniając się do poprawy stanu ochrony zabytków na terenie gminy oraz wpływając na jej atrakcyjność turystyczną.

Treść tablic:

ZESPÓŁ OSADNICZO-GRZEBALNY „ŁYSA GÓRA” - WCZESNA EPOKA ŻELAZA. OBIEKT ZABYTKOWY CHRONIONY PRAWEM - NISZCZENIE LUB USZKODZENIE PODLEGA KARZE

Zespół osadniczo-grzebalny zwany „Łysą Górą” to jeden z najstarszych, odnalezionych do tej pory śladów osadnictwa pradziejowego na obszarze gminy Chorzele. Stanowisko archeologiczne zostało odkryte w 1959 r. O wyorywaniu na tzw. „Wysokim Grondzie” ceramiki i kawałków metalu poinformował archeologów dyrektor liceum ogólnokształcącego w Chorzelach Antoni Kielak. Pierwsze badania przeprowadził tutaj Andrzej Kempisty, który na podstawie sondażowego wykopu uznał to miejsce za osiedle obronne, należące do kultury łużyckiej. Teza ta została szybko zweryfikowana podczas kolejnych badań archeologicznych prowadzonych na „Łysej Górze” w latach 70., 80. oraz 90. przez Łucję Okulicz, Sylwię Wierzbicką-Pawłowską, Jerzego Okulicza, Adama Walusia, Jacka Kowalskiego oraz Antoniego Smolińskiego.

W wyniku wieloletnich badań archeologicznych i na podstawie odkrytych reliktyw, możliwe było ustalenie prawdopodobnych losów „Łysej Góry”. Niewątpliwie w miejscu tym istniała osada mieszkalno-produkcyjna, która zajmowała najbardziej obronny południowo-zachodni rejon wydmy, dodatkowo odgradzony od reszty najprawdopodobniej rowem, podkreślającym jej walory obronne. Naturalne zabezpieczenia pełniły również otaczające wydmy bagniste tereny i rzeka.

Zabudowę osady stanowiły półziemiankowe budynki, które rozlokowano wzdłuż zboczy wydmy. W części budynków odkryto miejsca po paleniskach, ulokowanych zazwyczaj w pobliżu północno-wschodniego narożnika domostwa. Najprawdopodobniej w osadzie istniało również zaplecze produkcyjne, o czym świadczą odkryte w znacznej liczbie tygielki służące do wytapiania żelaza. Ponadto odsłonięto liczne kawałki ręcznie lepionej ceramiki, którą w większości stanowiły naczynia o kulisto spłaszczonych dnach, wskazujące przynależność stanowiska do kultury kurhanów zachodniobałtyjskich, typowej dla obszaru Mazur i Północnego Mazowsza. Prócz ceramicznych naczyń odnaleziono gliniane przęśliki, bursztynowe i szklane paciorki, żelazne i brązowe ozdoby (zapinki, bransolety, zausznice, fragmenty naszyjnika) oraz narzędzia (m.in. szydła, noże, półkoski, siekierkę) itp. przedmioty używane przez ówczesnych mieszkańców osady. Część odkrytych wyrobów z brązu i żelaza była charakterystyczna w formie dla ośrodków metalurgicznych funkcjonujących we wczesnej epoce żelaza w rejonie Półwyspu Sambijskiego oraz dla rzemiosła celtyckiego.

Na szczególną uwagę zasługują zwłaszcza odnalezione na wydmy importy celtyckie, datowane na IV w. p.n.e. i będące najstarszym na Mazowszu zespołem 14 zabytków pochodzących z kręgu tej kultury. Warto tu wspomnieć, że Celtowie od IV w. p.n.e. do II w. p.n.e. zamieszkiwali południowe obszary dzisiejszej Polski, a ich cywilizacja wywierała ogromny wpływ na rozwój metalurgii żelaza wśród ludności, z którą utrzymywali kontakty handlowe. Celtowie przynieśli na ziemie polskie umiejętność pozyskiwania i obróbki żelaza, znali tajniki produkcji szklarskiej, wykorzystywali koło garncarskie oraz posługiwali się własnym systemem monetarnym, nigdy jednak nie stworzyli własnego państwa, mimo zasiedlenia znacznych obszarów Europy.

Importy o cechach charakterystycznych dla celtyckiego rzemiosła, odnalezione na terenie „Łysej Góry” – osady tak daleko wysuniętej na północ, były rzadkością na obszarach północnego Mazowsza. Może to świadczyć o wymianie handlowej prowadzonej z tutejszymi mieszkańcami. Osada leżała zapewne w miejscu przeprawy przez dolinę Orzyca w ramach szlaku handlowego, tuż przy naturalnym przejściu z Kujaw i Mazowsza na Mazury, biegnącego z południa poprzez Wzniesienie Mławskie. Część badaczy wysnuwa nawet wnioski, że mogła tędy przebiegać jedna z odnóg biegnącego nad Bałtyk szlaku bursztynowego, kontrolowanego przez Celtów, a prowadzącego na zasobną w bursztyn Sambię.

W zachodniej części południowego ramienia wydmy archeolodzy odkryli cmentarzysko z płaskimi grobami ciałopalnymi, które pierwotnie mogły posiadać konstrukcje kamienne. Cmentarzysko funkcjonowało od IV w. p.n.e. Tylko podczas przeprowadzonych badań archeologicznych odkryto tu ponad 270 pochówków ciałopalnych.

Podstawową formą pochówku na nekropoli były groby jamowe, do których składano spalone szczątki ludzkie wraz z pozostałościami stosu, czasami ziarnami zbóż, a także darami grobowymi (mogło być to uzbrojenie, ozdoby, narzędzia lub naczynia spalane wraz z ich właścicielem), obok nich występowały również groby popielnicowe. Część grobów posiadała nieregularne bruki kamienne układane na dnie jam, gdzie ustawiano naczynia z prochami. W kilku przypadkach zaobserwowano zniszczone zewnętrzne konstrukcje drewniane z grubych bierwion otaczające brzegi jamy, lub pojedyncze słupy wkopane w jej środek. Nad wszystkimi grobami występowały bruki kamienne, które łączyły się oznaczając obszar zajęty przez pochówki. Cmentarzysko użytkowano do I w. n.e. (okres wpływów rzymskich).

Przypuszczalnie, z uwagi na stopniowy upadek plemion celtyckich i załamanie się szlaków handlowych pod koniec II w. p.n.e., zamieszkująca „Łysą Górę” ludność utraciła, być może, główne źródło bogacenia się i osada zaczęła tracić na znaczeniu.

Badacze nie są do końca zgodni co do przynależności kulturowej mieszkańców osady. W początkowym okresie badań zamieszkującą tam ludność wiązano z kulturą kurhanów zachodniobałtyjskich, później natomiast z kulturą grobów kloszowych, następnie doszukiwano się podobieństw do kultury pomorskiej, to znów wracano do pierwszej opcji. W trakcie kolejnych badań uznano, że osada kojarzyła typową społeczność pogranicza kulturowego, gdzie przenikały się wpływy wymienionych wyżej kultur oraz kultury przeworskiej w końcowym etapie funkcjonowania stanowiska.

Liczne zabytki pozyskane w trakcie badań wskazują na ogromną wartość poznawczą i zabytkową stanowiska. Jak do tej pory „Łysa Góra” nie została całkowicie przebadana ani nie doczekała się jednolitej monografii, jednak w 1992 r. została wpisana do rejestru zabytków (nr rejestru 317), dzięki czemu podlega ścisłej ochronie prawnej. Przed wpisem do rejestru stanowisko było nagminnie niszczone przez wieloletnie uprawy, wybieranie piasku, wywożenie śmieci i różnego typu działalność ludzką.

Każdy kto ma wiedzę o dewastacji chronionych miejsc lub jest świadkiem zaśmiecania czy wybierania piasku z terenu stanowiska archeologicznego lub jakiegokolwiek jego niszczenia, powinien zgłosić sprawę na policję oraz powiadomić o zajściu wojewódzkiego konserwatora zabytków. Zgodnie z art. 108 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, każdy kto dopuszcza się takich zachowań podlega następującym karom:

1. Kto niszczy lub uszkadza zabytek, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.
2. Jeżeli sprawca czynu określonego w ust. 1 działa nieumyślnie, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.
3. W razie skazania za przestępstwo określone w ust. 1 polegające na zniszczeniu zabytku sąd orzeka na rzecz Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków nawiązkę w wysokości do wartości zniszczonego zabytku.
4. W razie skazania za przestępstwo określone w ust. 1 polegające na uszkodzeniu zabytku sąd orzeka obowiązek przywrócenia stanu poprzedniego, a jeśli obowiązek taki nie byłby wykonalny – nawiązkę na rzecz Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków w wysokości do wartości uszkodzenia zabytku.
5. W razie skazania za przestępstwo określone w ust. 2 sąd może orzec na rzecz Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków nawiązkę w wysokości od trzykrotnego do trzydziestokrotnego minimalnego wynagrodzenia.

Stanowiska archeologiczne chronione są również przed „archeologami amatorami” i „poszukiwaczami skarbów”, prowadzącymi nielegalne poszukiwania i niszczącymi przy tym zabytkowe miejsca. Należy pamiętać, że zgodnie z art. 109c ww. ustawy, przestępstwem jest prowadzenie poszukiwań zabytków bez ważnego pozwolenia lub wbrew jego warunkom: „Kto bez pozwolenia albo wbrew warunkom pozwolenia poszukuje ukrytych lub porzuconych zabytków, w tym przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.”.

Wydobywanie zabytkowych obiektów z ziemi bez naukowej dokumentacji określającej ich kontekst, pozbawia nas cennych informacji o historii naszych przodków i poszczególnych miejsc. Wykopując przedmioty nigdy nie można mieć pewności czy nie niszczy się stanowiska archeologicznego, z których większość nie wyróżnia się w terenie. Chcąc przeprowadzić poszukiwania zabytków na własną rękę, warunkiem koniecznym jest uzyskanie pozwolenia od właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

ZESPÓŁ OSADNICZO-GRZEBALNY „ŁYSA GÓRA” WCZESNA EPOKA ŻELAZA OBIEKT ZABYTKOWY CHRONIONY PRAWEM NISZCZENIE LUB USZKODZENIE PODLEGA KARZE

Zespół osadniczo-grzebalny zwany „Łysą Górą” to jeden z najstarszych, odnalezionych do tej pory śladów osadnictwa pradziejowego na obszarze gminy Chorzele. Stanowisko archeologiczne zostało odkryte w 1959r. O wyorywaniu na tzw. „Wysokim Grondzie” ceramiki i kawałków metalu poinformował archeologów dyrektor liceum ogólnokształcącego w Chorzelach Antoni Kielak. Pierwsze badania przeprowadził tutaj Andrzej Kempisty, który na podstawie sondażowego wykopu uznał to miejsce za osiedle obronne, należące do kultury łużyckiej. Teza ta została szybko zweryfikowana podczas kolejnych badań archeologicznych prowadzonych na „Łysej Górze” w latach 70., 80. oraz 90. przez Lucję Okulicę, Sylwię Wierzbicką-Pawłowską, Jerzego Okulicę, Adama Walusia, Jacka Kowalskiego oraz Antoniego Smolińskiego.

W wyniku wieloletnich badań archeologicznych i na podstawie odkrytych relikwii, możliwe było ustalenie prawdopodobnych losów „Łysej Góry”. Niewątpliwie w miejscu tym istniała osada mieszkalno-produkcyjna, która zajmowała najbardziej obronny południowo-zachodni rejon wydm, dodatkowo odgradzony od reszty najprawdopodobniej rowem, podkreślającym jej walory obronne. Naturalne zabezpieczenia pełniły również otaczające wydmę bagna i tereny i rzeka.

Zabudowę osady stanowiły półziemiankowe budynki, które rozlokowano wzdłuż zboczy wydm. W części budynków odkryto miejsca po paleniskach, ułożonych zazwyczaj w pobliżu północno-wschodniego narożnika domu. Najprawdopodobniej w osadzie istniała również zapleczce produkcyjne, o czym świadczą odkryte w znacznej liczbie tygielki służące do wytopienia żelaza. Ponadto odsonięta liczne kawałki ręcznie lepianej ceramiki, którą w większości stanowiły naczynia o kulisto spłaszczonych dnach, wskazujące przynależność stanowiska do kultury kurhanów zachodniobałtyjskich, typowej dla obszaru Mazur i Północnego Mazowsza. Prócz ceramicznych naczyń odnaleziono gliniane przęśliki, bursztynowe i szklane paciorki, żelazne i brązowe ozdoby (zapinki), bransolety, zausznice, fragmenty naszyjnika) oraz narzędzia (m.in. szpada, noże, półkoski, siekierkę) itp. przedmioty używane przez ówczesnych mieszkańców osady. Część odkrytych wyrobów z brązu i żelaza była charakterystyczna w formie dla osadników metalurgicznych funkcjonujących we wczesnej epoce żelaza w rejonie Półwyspu Sambijskiego oraz dla rzemiosła celtyckiego.

Na szczególną uwagę zasługują zwłaszcza odnaleziona w wydmie imperty celtyckie, datowane na IV w. p.n.e. i będące najstarszym na Mazowszu zespołem 14 zabytków pochodzących z kręgu tej kultury. Warto tu wspomnieć, że Celtowie od IV w. p.n.e. do II w. p.n.e. zamieszkiwali południowe obszary dzisiejszej Polski, a ich cywilizacja wywierała ogromny wpływ na rozwój metalurgii żelaza wśród ludności, z którą utrzymywali kontakty handlowe. Celtowie przynieśli na ziemie polskie umiejętność pozyskiwania i obróbki żelaza, znali tajniki produkcji szklarskiej, wykorzystywali koła garncarskie oraz posługiwali się własnym systemem monetarnym, nigdy jednak nie stworzyli własnego państwa, mimo zasiedlenia znacznych obszarów Europy.

Każdy kto ma wiedzę o dewastacji chronionych miejsc lub jest świadkiem zaśmiecania czy wybierania piasku z terenu stanowiska archeologicznego lub jakiegokolwiek jego niszczenia, powinien niezwłocznie zgłosić sprawę na policję oraz powiadomić o zajęciu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Zgodnie z art. 108. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 23 lipca 2003 roku, każdy kto dopuszcza się takich zachowań podlega następującym karom:

1. Kto niszczy lub uszkadza zabytek, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.
2. Jeżeli sprawca czynu określonego w ust. 1 działa nieumyślnie, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.
3. W razie skazania za przestępstwo określone w ust. 1 polegające na zniszczeniu zabytku sąd orzeka na rzecz Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków nawziękę w wysokości do wartości zniszczonego zabytku.
4. W razie skazania za przestępstwo określone w ust. 1 polegające na uszkodzeniu zabytku sąd orzeka obowiązek przywrócenia stanu poprzedniego, a jeśli obowiązek taki nie byłby wykonalny – nawziękę na rzecz Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków w wysokości do wartości uszkodzenia zabytku.
5. W razie skazania za przestępstwo określone w ust. 2 sąd może orzec na rzecz Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków nawziękę w wysokości od trzykrotnego do trzydziestokrotnego minimalnego wynagrodzenia.

Stanowiska archeologiczne chronione „archeologami amatorami” i „poszukiwaczami skarbów”, prowadzącymi nielegalne poszukiwania i niszczącyymi przy tym zabytkowe miejsca. Należy pamiętać, że zgodnie z art. 109c. ww. ustawy, przestępstwem jest prowadzenie poszukiwań zabytków bez ważnego pozwolenia lub wbrew jego warunkom: „Kto bez pozwolenia albo wbrew warunkom pozwolenia poszukuje ukrytych lub porzuconych zabytków, w tym przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2”. Wydobycie zabytkowych obiektów z ziemi bez naukowej dokumentacji określającej ich kontekst, pozbawia nas cennych informacji o historii naszych przodków i poszczególnych miejsc. Wykopując przedmioty, nigdy nie można mieć pewności czy nie niszczy się stanowiska archeologicznego, z których większość nie wyróżnia się w terenie. Chcąc przeprowadzić poszukiwania zabytków na własną rękę, warunkiem koniecznym jest uzyskanie pozwolenia od właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE „ŁYSA GÓRA” WIDOK OD STRONY POŁUDNIOWO-ZACHODNIEJ. WYKOP: MŁODZIOŃ

Importy o cechach charakterystycznych dla celtyckiego rzemiosła, odnaleziona na terenie „Łysej Góry” – osady tak daleko wysuniętej na północ, były rzadkością na obszarach północnego Mazowsza. Mało to świadczyć o wymianie handlowej prowadzonej z tutejszymi mieszkańcami. Osada leżała zapewne w miejscu przeprawy przez dolinę Orzyca w ramach szlaku handlowego, tuż przy naturalnym przejściu z Kujaw i Mazowsza na Mazury, biegnącego z południa poprzez Wzniesienie Mławskie. Część badaczy wysnuwa nawet wnioski, że mogła tędy przebiegać jedna z odnóg biegnącego nad Bałtyk szlaku bursztynowego, kontrolowanego przez Celtów, a prowadzącego na zubożoną bursztyn Sambie.

W zachodniej części południowego ramienia wydm archeolodzy odkryli cmentarzysko z płaskimi grobami ciałopalnymi, które pierwotnie mogły posiadać konstrukcję kamienną. Cmentarzyska funkcjonowała od IV w. p.n.e. Tylko podczas przeprowadzonych badań archeologicznych odkryto tu ponad 270 pochówków ciałopalnych.

Podstawową formą pochówku na nekropoli były groby jamowe, do których składano spalone szczątki ludzkie wraz z pozostałościami stosu, czasami ziarnami zbóż, a także darami grobowymi (mogło być to uzbrojenie, ozdoby, narzędzia lub naczynia spalane wraz z ich właścicielem), obok nich występowały również groby popielnicowe. Część grobów posiadała nieregularne bruki kamienne układane na dnie jam, gdzie ustawiano naczynia z prochami. W kilku przypadkach zaobserwowano zniszczone zewnętrzne konstrukcje drewniane z grubych bierwin otaczające brzoję jamy, lub pojedyncze słupy wkopane w jej środek. Nad wszystkimi grobami występowały bruki kamienne, które łączyły się oznaczając obszar zajęty przez pochówki. Cmentarzysko używane do I w. n.e. (okres wpływów rzymskich).

Przyuszczalnie, z uwagi na stopniowy upadek plemion celtyckich i załamanie się szlaków handlowych pod koniec II w. p.n.e., zamieszująca „Łysą Górę” ludność utraciła, być może, główne źródło bogactwa się i osada zaczęła truć na znaczeniu.

Badacze nie są do końca zgodni co do przynależności kulturowej mieszkańców osady. W początkowym okresie badań zamieszującej tam ludność wiązano z kulturą kurhanów zachodniobałtyjskich, później natomiast z kulturą grobów kłostkowych, następnie doszukiwano się podobieństw do kultury pomorskiej, to znów wracano do pierwszej opcji. W trakcie kolejnych badań uznano, że osada kojarzyła typową społeczność pogranicza kulturowego, gdzie przenikały się wpływy wymienionych wyżej kultur oraz kultury przeworskiej w końcowym etapie funkcjonowania stanowiska.

Liczne zabytki pozyskane w trakcie badań wskazują na ogromną wartość poznawczą i zabytkową stanowiska. Jak do tej pory „Łysa Góra” nie została całkowicie przebadana ani nie doczekała się jednolitej monografii, jednak w 1992 r. została wpisana do rejestru zabytków pod numerem 317, dzięki czemu podlega ścisłej ochronie prawnej. Przed wpisem do rejestru stanowisko było nagminnie niszczone przez wieloletnie uprawy, wybieranie piasku, wywożenie śmieci i różnego typu działalność ludzką.

BRANSOLETY Z BRĄZU - IMPORT CELTYCKI

FRAGMENT ŻELAZNEJ ZAPINKI - IMPORT CELTYCKI

FRAGMENT TAŚMY BRĄZOWEJ ORNAMENTOWANEJ

DWIE ZAUSZNICE Z BRĄZU I PACIOREKAMI SZKLANYMI

ZAWIĘSKA Z BRĄZU

ŻELAZNY NÓŻ SIERPOWY

PRZĘŚLIK GLINIANY

FOTOGRAFIE OKRYTYCH NA „ŁYSEJ GÓRZE” OBIEKTÓW POCHEŁA Z PŁASKICH GROBÓW „ZARYTE” ARCHEOLOGICZNE ŻEBRA PRZASNYSKIE” PRZYJĘTE W 2016r.